

OSMANLI ARNAVUTLUK'UNDA BEKTAŞİLİK VE ARNAVUT ULUSAL HAREKETİ

Bektashism In Ottoman Albania And The Albanian National Movement

Osman GÖRKEM¹ 

Öz

Bu çalışma, tarihsel analiz yöntemi ve yerli-yabancı literatürün karşılaştırmalı incelenmesi çerçevesinde, Osmanlı Arnavutluk'undaki İslamlaşma sürecinin yalnızca dinî bir dönüşüm olmayıp aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasal boyutları bulunan çok yönlü bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kapsamda Bektaşiliğin Arnavutluk'taki tarihsel gelişimi ile Arnavut ulusal hareketinin şekillenmesindeki rolü incelenmiştir. 16. yüzyıldan itibaren bölgede yayılmaya başlayan Bektaşilik, yerel halkla kurduğu güçlü toplumsal ilişkiler sayesinde etkisini artırmış; özellikle Tepedelenli Ali Paşa'nın sağladığı siyasi destekle Arnavutluk'ta önemli bir nüfuz kazanmıştır. 1826 yılında Bektaşî tarikatının Osmanlı Devleti tarafından yasaklanmasına rağmen Arnavutluk'taki varlığını sürdüren Bektaşilik, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen Arnavut ulusal hareketinin etkili unsurlarından biri hâline gelmiştir. Prizren Birliği'nin kuruluşundan bağımsızlık sürecine kadar geçen dönemde bazı Bektaşî tekkeleri, ulusal hareketin örgütlenmesinde, moral desteğinin sağlanmasında ve lojistik faaliyetlerin yürütülmesinde işlev görmüştür. Bunun yanında Fraşeri ailesi ile bazı Bektaşî babalarının faaliyetleri, Arnavut aydınları ile halk arasında kültürel ve fikrî etkileşimi güçlendirerek ulusal bilincin gelişimine katkı sağlamıştır. 1908-1912 yılları arasındaki ayaklanmalar sürecinde Bektaşiliğin, bağımsızlık düşüncesinin belirli toplumsal çevrelerde yayılmasına katkıda bulunduğu görülmektedir. Sonuç olarak çalışma, Bektaşiliğin Arnavut ulusal hareketindeki rolünü dinî kimliğinin ötesinde toplumsal, kültürel ve siyasi boyutlarıyla ele alarak literatürdeki tartışmalara katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Arnavut Bağımsızlığı, Bektaşilik, Balkanlar Tarihi, Prizren Birliği, Osmanlı-Arnavut İlişkileri.

Abstract

This study employs the historical analysis method and a comparative review of domestic and international literature to examine the Islamization of Ottoman Albania as a multidimensional process shaped by religious, social, cultural, and political factors. Within this context, it explores the historical development of the Bektashi Order and its role in the emergence of the Albanian National Movement. From the sixteenth century onward, the Bektashi Order expanded its influence through close interaction with the local population and, with the support of Ali Pasha of Tepelena, became an important religious and social institution in Albania. Despite its prohibition by the Ottoman State in 1826, the Order maintained its presence and played a significant role in the Albanian National Movement during the nineteenth and early twentieth centuries. Bektashi lodges contributed to the organization of the national movement, while the activities of the Frashëri family and prominent Bektashi babas supported the spread of national consciousness and the idea of independence. The study concludes that the Bektashi Order should be understood not only as a religious institution but also as a significant social, cultural, and political actor in the development of Albanian nationalism, thereby contributing to the existing scholarship on the subject.

Keywords: Albanian Independence, Bektashism, Balkan History, League of Prizren, Ottoman-Albanian Relations

¹ gorkem.osmanq@gmail.com, ORCID: 0009-0006-3942-6203

Giriş

Osmanlı Devleti, farklı din, dil ve etnik unsurların bir arada yaşadığı çok katmanlı bir toplumsal yapıya sahipti. Bu yapı içerisinde Balkanlar, Doğu ile Batı arasında bir geçiş alanı olması nedeniyle hem siyasi hem de kültürel açıdan stratejik bir önem taşımaktaydı. Özellikle 1789 Fransız İhtilali sonrasında Avrupa'da yaygınlaşan milliyetçilik düşüncesi, Osmanlı Devleti'ni de etkilemiş ve Balkanlar'da ayrılıkçı hareketlerin güç kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Sırp, Yunan ve Bulgar ulusal hareketleri bağımsızlıklarını elde ederken, Osmanlı Devleti Balkanlar'da önemli toprak kayıpları yaşamıştır (Kerimoğlu, 2023, s. 539; Bekcan, 2023, s. 157). Buna karşın Arnavutların bağımsızlık süreci, diğer Balkan milletlerine kıyasla daha yavaş ilerlemiştir. Bunun başlıca nedenlerinden biri, Arnavutların uzun süre Osmanlı yönetimi altında bulunmaları ve devletle güçlü bir bütünleşme sağlamış olmalarıdır (Maden, 2011, s. 157). Bektaşilik tarikatı ise bu bütünleşme sürecinde Osmanlı Arnavutluk'unda tarihsel süreç içerisinde gösterdiği yayılım ve toplumsal etkisiyle öne çıkmıştır.

Arnavut ulusal hareketinin gelişim sürecinde yalnızca siyasi ve askerî gelişmeler değil, aynı zamanda dinî ve kültürel yapılar da belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda Bektaşilik, sahip olduğu geniş tekke ağı, toplumsal etkisi ve Arnavut aydınlarıyla kurduğu ilişkiler sayesinde ulusal bilincin oluşumunda dikkat çeken dinî yapılardan biri hâline gelmiştir. Bektaşi tekkeleri, yalnızca dinî faaliyetlerin yürütüldüğü kurumlar olmaktan çıkmış; ulusal fikirlerin yayılmasına katkı sağlayan, toplumsal dayanışmayı güçlendiren ve Arnavut ulusal hareketinin örgütlenmesine çeşitli düzeylerde destek veren merkezler olarak işlev görmüştür. Bu durum, Bektaşiliğin yalnızca dinî bir tarikat olarak değil, aynı zamanda Arnavut ulusal hareketinin şekillenmesinde etkili olan toplumsal ve kültürel bir aktör olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede çalışma, Osmanlı Arnavutluk'unda Bektaşiliğin toplumsal ve kültürel etkilerinin Arnavut ulusal hareketinin ortaya çıkışına ve gelişimine nasıl yansıdığını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın temel problemi, Bektaşiliğin Arnavut ulusal kimliğinin oluşumunda ve bağımsızlık sürecinde üstlendiği rolün tarihsel bağlamı içerisinde açıklanmasıdır. Bu doğrultuda tarihsel analiz yöntemi benimsenmiş; yerli ve yabancı literatürden elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Bektaşiliğin Arnavut ulusal hareketindeki yeri literatürde farklı yaklaşımlarla ele alınmış olmakla birlikte, tarikatın Osmanlı Arnavutluk'undaki tarihsel gelişimini, toplumsal, kültürel ve siyasi etkilerini ve Arnavut ulusal hareketindeki rolünü kronolojik ve kapsamlı bir yaklaşımla değerlendiren çalışmalar sınırlıdır. Bu bağlamda bu çalışma söz konusu boşluğu doldurarak literatüre bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. Arnavutluk'ta Osmanlı Hakimiyeti ve İslam'ın Yayılması

1355'te Sırp Kralı Stefan Dušan'ın ölümüyle birlikte Arnavutluk'ta önemli mücadeleler yaşanmıştır. Bu dönemde Arnavutluk topraklarında Sırp baskısı yerine, bölgedeki yerel aristokratik güç odakları olarak tanımlanabilecek Arnavut ve Sırp feodal beylerin kendi ufak prensliklerini kurarak iktidar mücadelelerine giriştikleri görülmektedir. Bu mücadeleler ve sağlam bir merkezi otoritenin bulunmaması Osmanlılara Arnavutluk'ta daha aktif olma fırsatı vermiştir (Pamuk, 2007, s. 341).

1381 yılında Kuzey Arnavutluk'ta Papa'nın desteklediği II. Balsha ile Osmanlı Devleti'nin desteklediği Draç derebeyi Karl Topia'nın güçleri savaştılar. Osmanlıların Balkanlar'daki stratejik ittifak arayışlarının bir sonucu olarak askeri destek sağladığı bu savaştan galip ayrılan taraf onların desteklediği Karl Topia olmuştur. Bunun üzerine Osmanlılar Manastır ve Pirlepo'yu ele geçirmiş ve Dıraç yakınlarını tehdit etmeye başlamıştır. Ancak Orta Arnavutluk'ta Osmanlı Devleti hakimiyeti kısa sürmüştür. Çünkü ortaya çıkan Sırp tehditi karşısında Osmanlı Devleti tüm gücünü Sırbistan'a karşı birleştirmek ve Arnavutluk'tan çekilmek zorunda kalmıştır. 1389 Kosova Meydan Muharebesi'nden sonra Osmanlı Devleti Arnavutluk'ta güçlenmiş ve Üsküp'te Saruhanlıları iskân ederek bir merkez kurmuştur. Ayrıca tımar vererek yerel beyleri kendi tarafına çekmiş ve bu sayede kuvvetlenerek 1392'de Ülgün ve İşkodra'yı daha sonra 1396'da ise Berat, Akçahisar (Kruja) ve Kesriye'yi alarak Arnavutluk hakimiyetini genişletmişlerdir. Fetret devrinde ise Osmanlı Devleti bölgedeki beyleri destekleyip muhafaza ederek onlardan destek almayı yeterli bulmuş ve bu dönemde Venedikliler'in Osmanlı Devleti'nin karışıklığından yararlanarak yaptığı Arnavutluk'a kadar uzanan genişleme faaliyetlerini görmezden gelmek zorunda kalmıştır. Sekiz yıl kadar süren bir fetret devri sonrası ise Osmanlı Devleti 1415'te Akçahisar'ı, 1417'de ilk defa Avlonya'yı ele geçirerek Adriyatik sahillerine kadar topraklarını genişletmiştir. 1430'da Yanya ve 1449'da Arta'nın alınmasıyla birlikte Arnavutluk'un kuzey bölgesi tamamen Osmanlıların hakimiyeti altına girmiştir (Hasa, 2010, s. 51-52).

Osmanlı Devleti'nin 15.yüzyılda Arnavutluk'u hakimiyeti altına almasıyla birlikte Arnavutların toplumsal, kültürel ve dini hayatında büyük çaplı değişiklikler meydana gelmeye başlamıştır. Arnavutların

İslamiyet ile tanışması hususunda son dönemde yapılan araştırmalar (örneğin Gül, 2022); Arnavutların İslamiyet'i kabul etmelerinin zamana yayılan bir süreç olduğunu göstermektedir. Erken dönem Osmanlı kronikleri ve menakıbnamelerin işaret ettiği üzere Osmanlı Devleti'nden önce bölgeye giden seyyah dervişler, bu konuda aktif bir rol oynadılar. Hatta literatürde tarihi gerçekliği ile menkıbevi kişiliği arasında farklı tartışmalar bulunsun da Sarı Saltuk gibi öncü dervişlerle birlikte çok sayıda derviş grubu Balkanlara gelerek bu bölgenin İslam ile tanışması hususunda etkili olmuştur. Bölgeye gelen dervişler tekke ve zaviyeler açtı, su kaynaklarının yakınlarına değirmenler kurdu ve bölge halkı üzerinde etkin bir rol oynayıp onlarla iletişime geçti. Onların bu hoşgörü politikası bölge halkının İslam ile tanışmasına ve onu benimsemesine vesile oldu. (Kulla, 2015, s. 67-68).

Osmanlı Devleti'yle birlikte Arnavutluk'ta yayılan İslam, Osmanlıların "istimâlet" yani hoşgörü politikasıyla söz konusu yayılımın etkili olmasını sağladı. Bu politikanın uygulanışı ile İslam Arnavutluk'ta kalıcı bir yapıda yerleşebildi (Maden, 2013, s. 144). İslam'ı yalnızca askeri bir güçle değil, dönemin sosyal, ekonomik ve siyasi faktörlerinin de etkisiyle bir sosyal entegrasyon süreci içerisinde benimseyen Arnavutlar, bu sayede dini inanış, gelenek ve göreneklerini bugüne kadar devam ettirebildiler. Çünkü baskıyla dayatılan inançlar zamanla yok olmaya mahkûmdur; oysa sosyolojik dinamiklerle ve kültürel etkileşimle benimsenen düşünce ve inançlar, zamanla değişse de varlığını sürdürür. Arnavutluk'ta İslam'ın yayılması, 18. yüzyılın ikinci yarısında Arnavutluk'un büyük çoğunluğunun Müslüman olmasıyla devam etmiştir. Bu verilerden hareketle, günümüz Arnavutluk'unda İslam dinine inananların nüfusa oranla çoğunluk durumunda olmasında, Osmanlıların hoşgörü politikasının yanı sıra bölgedeki yerel, sosyal ve ekonomik dinamiklerin de önemli bir payı olduğu değerlendirilmektedir (Fshazi, 2011, s. 166). Bu doğrultuda Arnavutluk'taki İslamlaşma sürecinin, Osmanlı idari yapısı ile bölgenin yerel toplumsal dinamiklerinin karşılıklı etkileşimi sonucu gerçekleştiği görülmektedir.

1.1. Bektaşilik'in Arnavutluk'ta Yayılması

Arnavutluk'ta İslam'ın yayılışı ve Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinin 16.yüzyıl itibariyle yerleşmesiyle birlikte toplumda gerçekleşen değişim ve yönelimler, tarikatların da yayılmasını birlikte getirmiştir. Özellikle Rufai, Halveti, Bektaşî tarikatlarının yayılmasıyla Anadolu'dan Arnavutluk'a İslam'ın inanç biçim ve değerlerinin naklinin söz konusu olduğu söylenebilir. Çünkü Anadolu'da hâkim İslam inancının farklı değer ve biçimleri olan tarikatların, şeyhler ve dervişler yoluyla Balkanlar'a taşınması, bölgedeki sosyal ve dini hareketliliğin doğal bir uzantısı olarak gelişmiştir. Bu bağlamda, Bektaşiliğin Arnavutluk'taki yayılımı, Osmanlı fetihleriyle birlikte başlayan çok katmanlı bir sosyo-kültürel dönüşümün önemli bir parçası olmuş, özellikle kırsal bölgelerde tekkelerin sunduğu sosyal dayanışma ağları ve faaliyetleri sayesinde halkın İslam'la tanışmasında ve İslamî değerleri benimsemesinde etkili olmuştur (Akin, 2021, s. 204–205; Durguti, 2025, s. 78).

Bektaşilik Arnavutluk'ta 16.yüzyıla birlikte Rufai ve Halveti gibi tarikatların yanında bu dönemde önemli bir yayılma göstermeye başladı. Yayılmanın özellikle Rumeli topraklarında Hristiyan köylülerin İslam'ı kabul etmesi hususunda önemli bir katkısı olmuştur. Bunun en büyük nedeni Bektaşilik'in hoşgörülü ve çok yönlü yapısının Balkan köylü halklarının dikkatini çekmesinin yanı sıra, Osmanlı'nın bölgede sağladığı yeni sosyo-ekonomik imkânlar, vergi avantajları ve yerel ağlarla kurulan güçlü bağların onların inançlarının değişmesi hususunda etkili olabilmesidir (Maden, 2013, s. 145). Balkanlar'da görülen yoğun İslamlaşma hareketi öncesinde, dönemin nüfus tahrir defterleri ve kilise raporlarına dayanan demografik verilere göre Arnavutluk'un kuzey ve orta bölgeleri Katolik, güney bölgesinde ise Ortodoks nüfus hakimiyetindeydi. Katoliklerin yoğun olarak yaşadığı yerler İşkodra ve çevresiydi. Ortodokslar ise Görice (Korça) ve Ergiri bölgelerinde yoğun bir nüfusa sahipti. İslamiyet Arnavutluk'un önce kuzey ve ortasında yaşayan Katolikler'in arasında yayılmıştır. Güneyde yaşayan Ortodokslar'ın yoğun olduğu bölgelerde bu yayılma nispeten daha az olmuştur (Duka, 1991, s. 69–70). Ancak, 17. yüzyılın ikinci yarısında Venedik ve Avusturya ile yaşanan savaşların etkisiyle İslamlaşma süreci hızlanmış ve özellikle güneydeki Arnavutlar, bu bölgelerde daha yaygın olan Bektaşiliğe yönelmişlerdir (Gül, 2022, s. 146).

17 ve 18. yüzyıla gelindiğinde Arnavutluk'un İslamlaşmasını hızlandıran bazı etmenler vuku bulmuştur. Bu dönemde İslamiyeti kabul eden Arnavutların sayısının artmasında cizye vergi miktarlarının çoğalmasının rolü literatürde farklı ekonomik ve sosyolojik boyutlarıyla tartışılmakla beraber, bu mali yükümlülüklerin yanı sıra kentlerdeki ulemanın etkisiyle İslami kurumların güçlenmesi ve vakıfların etkin faaliyetleri gibi toplum üzerinde etki yaratan faktörler önemli olmuştur. Ayrıca Katolik ve Ortodoks kiliseleri arasındaki çatışmalardan (Duka, 1991, s. 70) hoşnut olmayan nüfusun yeni bir inanç hoşgörü ile yaklaşımı da göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda, Bektaşiliğin Tevhid anlayışındaki mistik derinliği ve ırk, köken veya mezhep ayrımı gözetmeyen kapsayıcı yapısı, özellikle Güney Arnavutluk'taki kırsal topluluklarda kurulan tekkelerin sunduğu sosyal himaye ağlarıyla birleştiğinde yerel halklar arasında din değiştirme konusunda güçlü bir etken teşkil etmiştir (Taşcan, 2017, s. 393). Bu çerçevede Bektaşiliğin

Arnavutluk'ta kök salması, tarikatın heterodoks yapısının yerel halkın kültürel kodlarıyla örtüşmesinin yanı sıra, ekonomik ve sosyal hareketlilik arayan kitleler için güvenli bir sığınak işlevi görmesinden kaynaklandığı söylenebilir.

2. Osmanlı Hakimiyetinde Arnavutluk

Osmanlı Devleti'nin idaresi altına girdikten sonra Müslümanlar; özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda gerçekleşen tedrici demografik değişim süreçlerinin bir sonucu olarak Arnavutluk'un hemen hemen her bölgesinde bulunuyorlardı. Ancak yoğun olarak Müslümanların yaşadığı yerler Arnavutluk'un orta bölgeleri ve Kosova'ydı. Bununla birlikte 17. Yüzyıl itibarıyla Arnavutluk'ta Bektaşilik, bilhassa güneydeki kırsal alanlar ve dağlık bölgelerde kurulan yeni tekkeler aracılığıyla etkin bir yayılma gösteriyordu. İslam tasavvufu ve tarikatların etkinlikleri Balkanlar'da Osmanlı Devleti'nden önce de karşımıza çıkıyor olsa da Osmanlı döneminde bu faaliyetler daha etkin ve "müesseseseleşerek" yapılmaya başlanmıştı (Öngören, 2007, s. 27). Osmanlı Devleti fetihlerin ardından Balkan coğrafyasında mektep, cami, medrese, imarathaneler inşa ederken; aynı zamanda bölgenin İslamlaşmasında etkili olabilecek dervişlerin de bölgede aktif bir rol oynaması için tekkeler inşa etmiş veya daha önce kurulmuş olanlara vakıf vererek onların Balkan coğrafyasında etkin bir rol oynamalarında etkili olmuştur. Bu eylemleri gerçekleştirirken Osmanlı Devleti'nin stratejisi, devletin dini-sosyal politikaları ile kurum inşası arasındaki organik bağı güçlendirerek Balkan coğrafyasında kalıcı bir devlet olarak varlık göstermek, bölgenin ruhunun Osmanlı yapısına uyum sağlamasını temin etmek ve merkeze bağlı sağlam bir idare kurmaktı (Öngören, 2007, s. 27).

Osmanlı Devleti'nin Arnavutluk'u hakimiyeti altına almasıyla birlikte buradaki şehirler hızla gelişim göstermeye başlamıştır. Bu gelişim ile ilgili olarak Osmanlı Devleti'nde vakıf anlayışının önemine vurgu yapılması gerekiyor. Çünkü özellikle şehirlerin kuruluşu ve gelişimi için mühim bir yere sahip olan vakıflar sosyal hayatın her alanında aktif bir şekilde yer almaktaydı. Vakıf sistemi Osmanlı Devleti'nin şehir yaşamı ve toplum yapısını etkileyerek idari sistemde önemli bir yere sahip olmuştur. Bunun nedeni ise şehrin genelinde vakıflar aracılığı ile cami, okul, hastane, han ve çeşmelerin yapılması gibi hizmetlerin verilmesidir. Aynı zamanda bunların sürdürülebilirliği için gerekli olan hizmetler ile de vakıflar ilgileniyordu. Bu sistemin varlığı ve devamlılığı Osmanlı şehirleri için beledi hizmetlerin sağlanması vazifesini yerine getiriyordu. Bu sayede idare etmiş olduğu topraklarda halk refahını, sosyal düzeni ve nizamı sağlamak adına Osmanlılar daha etkin olabilmıştır (Bayartan, 2008, s. 157-161). Arnavutluk özelinde, İşkodra'daki Buşatlı ailesinin veya Berat'taki yerel yöneticilerin desteklediği vakıf eserleri, bu bölgesel imar ve sosyal entegrasyonun somut örneklerini teşkil etmektedir.

Osmanlıların Arnavutluk hakimiyeti ile gelişen Arnavutluk şehirleri zamanla basit idari bir şehir fonksiyonundan öteye giderek birer ticari merkez olmuşlardır. Özellikle nüfusun yapılan göçler ve bölgenin zenginleşmesi ile artarak çoğalması bölgede yerleşimlerin kalelerin dışında yeni bedestenler ve pazarlar oluşturulmasına olanak vermiştir. Bu sayede ufak bölgeler şehir kimliği kazanmaya başlamıştır. Örnek olarak Elbasan gösterilebilir çünkü Elbasan; bu dönemde Osmanlı Devleti'nin büyüyerek gelişen ve stratejik konumunun bir sonucu olarak zamanla ticari ve askeri öneminin artmasıyla diğer bölgelerinin dahil olmasıyla bağımsız bir sancak halini alan önemli şehirlerindendir (Kulla, 2015, s. 69-70). Bunun yanı sıra Görice (Korça) ve Ergiri gibi şehirler de ticaret yolları üzerindeki konumlarıyla benzer bir kentsel dönüşüm yaşamış, zenginleşen bu merkezler Bektaşi tekkelerinin de himaye edildiği alanlara dönüşmüştür. Bu bağlamda vakıf sistemleri, Balkanlar'daki Osmanlı fetihleri ve şehirleşme sürecinde kritik bir işlev görmüş, köprüler, kervansaraylar ve hamamlar gibi tesislerin yanı sıra külliyele şehirlerin imar ve iskanında hayati bir rol oynamıştır (Bulut, 2017, s. 136-137). Zaman içerisinde Arnavutluk'ta şehirlerin zenginleşmesi ve dini kurumların yerleşip büyümesi ile bölgede esnaf ve esnaf loncalarının önemi artarak işlerin yürütülmesi için özel komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonlar sayesinde vakıfların yardımıyla cami ve medrese inşası gibi topluma ve sosyal hayata faydalı işler yapılmıştır (Kulla, 2015, s. 70). Vakıf sisteminin Arnavutluk'taki şehirleşme ve iskân üzerindeki etkisi, Osmanlı Devleti'nin bölgeyi yalnızca idari değil, sosyal hizmetler aracılığıyla da bütünleştirme stratejisinin en somut kanıtıdır.

3. Tepedelenli Ali Paşa ve Bektaşiler

Osmanlı Devleti idaresindeki Arnavutluk'ta Bektaşilerin en etkin olduğu dönemlerden biri, Tepedelenli Ali Paşa'nın hâkimiyet yıllarıdır (1787-1822). Ali Paşa'nın himayesiyle Bektaşi tekkelerinin sayısının arttığı ve yeni tekkelerin açıldığı bu dönem, Bektaşiliğin Arnavutluk'ta kurumsal olarak güç kazanması açısından olduğu kadar, ilerleyen yıllarda Osmanlı yönetimiyle yaşanacak gerilimlerin tarihsel arka planını oluşturması bakımından da bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Merkezi otoriteye

karşı Mısır'daki Kavalalı Mehmed Ali Paşa örneğinde olduğu gibi daha bağımsız hareket etmeye çalışan Ali Paşa, yerel güç unsurlarını kendi yönetimi etrafında toplamaya çalışmış; bu doğrultuda Bektaşi çevreleriyle yakın ilişkiler geliştirmiştir. Bektaşiler ise bu yakınlığı yalnızca bir himaye ilişkisi olarak değil, faaliyet alanlarını genişletme ve kurumsal yapılarını güçlendirme fırsatı olarak değerlendirmiştir. Böylece Ali Paşa ile Bektaşiler arasındaki ilişki, yalnızca dini bir dayanışmadan ibaret olmayıp, karşılıklı çıkarların belirlendiği siyasi, sosyal ve ekonomik boyutlara sahip bir ittifak niteliği kazanmıştır. Ali Paşa açısından Bektaşi tekkeleri yerel nüfuzunu artıran ve merkezi otoriteye karşı toplumsal destek sağlayan önemli bir unsur hâline gelirken, Bektaşiler de bu destek sayesinde Güney Arnavutluk'ta hızlı bir yayılma imkânı elde etmiştir (Doja, 2006, s. 94-95).

Yerel güç mücadeleleri içerisinde yükselen Tepedelenli Ali Paşa, Osmanlı Devleti adına yürüttüğü askerî faaliyetler ve bölgedeki asayişin sağlamadaki başarısı sayesinde Delvine mutasarrıflığına, ardından sancak mutasarrıflığına atanmış; zamanla Güney Arnavutluk, Teselya ve Epir'de geniş bir hâkimiyet kurmuştur. Ancak giderek güçlenen konumu, Bâbüâli ile ilişkilerinin gerilmesine yol açmış ve bölgede büyük ölçüde özerk bir yönetim oluşturmaya imkân sağlamıştır (Palmer, 1997, s. 19-23; Uzun, 2001, s. 1038-1041). Ali Paşa, bölgesel hâkimiyetini pekiştirmek amacıyla Bektaşi tekkelerini yalnızca dini kurumlar olarak değil, aynı zamanda siyasi ve toplumsal nüfuzunu güçlendiren yapılar olarak değerlendirmiştir. Bu doğrultuda çok sayıda yeni Bektaşi tekkesinin açılmasını teşvik etmiş, böylece Bektaşilik özellikle Güney Arnavutluk'ta önemli ölçüde yayılmıştır (Clayer, 2002, s. 127-133). Bunun yanında tekkeler ekonomik açıdan da stratejik işlevler üstlenmiştir. Tempe Boğazı'nda kurulan Hasan Baba Tekkesi, yalnızca bir ibadet merkezi değil, aynı zamanda bölgenin önemli ticaret güzergâhını denetleyen ve ekonomik hareketliliğin kontrolüne katkı sağlayan bir yapı olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, Ali Paşa'nın Bektaşi kurumlarını siyasi meşruiyet, toplumsal destek ve ekonomik denetim sağlama amacıyla çok yönlü biçimde kullandığını göstermektedir (Maden, 2013, s. 147-148; Hasluck, 1929, s. 535).

Ali Paşa'nın giderek güçlenmesi ve bağımsız hareket etmesi Bâbüâli'yi rahatsız etmiş, özellikle İngilizler ve Fransızlarla kendi inisiyatifiyle yürüttüğü ilişkiler sonucunda padişah fermanıyla görevden alınmasına ve cezalandırılmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine isyan eden Ali Paşa, Yunan, Sırp ve Karadağlılarla ittifak kurmaya çalışmış, bazı Arnavut gruplarını da çeşitli vaatlerle kendi tarafına çekmiştir. Osmanlı ordusunun müdahalesi sonucunda uzun süren direnişi başarısızlıkla sonuçlanmış; yaklaşık iki yıl süren kuşatmanın ardından 1822 yılında Ali Paşa ve çocukları hayatını kaybetmiştir (Erman, 2021, s. 341-347).

Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanı ve ardından gelen ölümü, Osmanlı yönetiminin Bektaşilere yönelik yaklaşımında önemli bir kırılma yaratmıştır. Her ne kadar literatürde Bektaşiler ile Ali Paşa isyanı arasındaki ilişkinin kapsamı tartışmalı olup süreç doğrudan bir nedensellik ilişkisi içerisinde açıklanamasa da Osmanlı yönetimi Bektaşilerin Ali Paşa'ya verdikleri desteği şüpheyle değerlendirmiştir. Nitekim bu dönemde İşkodra Valisi, Bektaşi dervişlerini Ali Paşa'yı destekledikleri gerekçesiyle İşkodra'dan sürgün etmiştir (Hasluck, 1928, s. 48). Bu gelişme, Bektaşiliğin yalnızca dini bir tarikat olarak değil, gerektiğinde yerel siyasi hareketlerle ilişki kurabilen bir yapı olarak algılanmasına yol açmış ve Osmanlı yönetiminin Bektaşilere yönelik olumsuz bakışını belirgin biçimde güçlendirmiştir.

4. Bektaşilik'in Yasaklanması ve Arnavutluk'ta Bektaşi Faaliyetleri

1826 yılına gelindiği vakit II. Mahmud Dönemi'nde "Vak'a-i Hayriye" olarak bilinen büyük bir olay yaşandı ve yeniçeri ocağı kaldırıldı. Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla Bektaşilik de yasaklanmış, tekke ve zaviyelerin kapatılmasına karar verilmiştir. Bektaşilik'in yasaklanması kararının en önemli sebebi olarak yeniçerilerin mensubu olduğu Bektaşi tekkelerinin, dönemin resmi devlet söylemiyle, birer "fesat" yuvası haline gelmesi gösterilmiştir. Yeniçerilerin Bektaşiler ile olan ilişkileri ve bu ilişkilerden nemalanan Bektaşiler'in yeniçeri gücünü arkasına alarak yapmış oldukları usulsüz davranışlar devletin Bektaşi tekke ve zaviyelerini kapatmasında etkili olmuştur. Bektaşilik'in yasaklanmasıyla bazı Bektaşi tekkeleri yıkılmış bazıları ise cami ve mescit yapılarak mülklerden yararlanma yoluna gidilmiştir. Devlet tekkeleri yıkarken kadimliği esas alarak tekkelerden altmış yıldan eski olanlara dokunmamayı ve yeni inşa edilmiş olanları yıkma yolunu seçmiştir (Esat Efendi, 2005, s. 175). Bektaşilik ile bağı olan kişiler sürgün ya da idam ile tasfiye edilerek cezalandırılmış ve bir isyana meydan vermemek adına önlemler alınmıştır (Ocaktan, 2024, s. 87). Bektaşilik'in yasaklanmasıyla birlikte Arnavutluk'ta yeni gelişmeler yaşanmıştır. Çoğunluğu Bektaşi olan veya tarikatla güçlü sosyal bağları bulunan âyanlar yeniçeri ocağı kapatılınca ortadan kaldırılmaya başlanmış bu durum Bektaşileri mali ve birçok destekten mahrum bırakmıştır.

Yeniçerilerin ve âyanların varlığı Bektaşiler için Arnavutluk'ta önemli bir destek anlamına gelmekteydi. Arnavutluk bağlamında yerel âyanlar ile Bektaşi tekkeleri arasındaki bu karşılıklı çıkar ilişkisi, tekkelerin kırsal nüfuzunu ve toprak mülkiyetlerini korumalarında kilit bir rol oynamıştır. Çünkü

onlar sayesinde hem yönetime hem de sünni gruplara karşı Bektaşiler kendilerini daha etkin kılabilirdi. Mahmud'un Bektaşî tekkelerini kapatma kararı, Bektaşiliğin özellikle Arnavutluk gibi bölgelerdeki örgütlenmiş yapısını hedef alarak, Bektaşî babalarının kırsal alanlara çekilmesine ve bu durumun, belirli tarihsel koşullar altında, yerel liderler tarafından siyasi manipülasyon aracı olarak kullanılmasına zemin hazırlayabilecek bir ortamın doğmasına yol açmıştır (Durguti, 2025, s. 68). Bektaşiler Bâbiâli tarafından faaliyetleri engellenmeye başlayınca kendilerine eski güçlerine tekrar kavuşabilmek için farklı yollar aramaya başladılar. Ancak devletin kendilerine karşı almış aldığı önlemlerin ve sıkı tedbirlerin neticesi hem onlar hem de devlet için farklı sonuçlar doğurdu. Bu dönemde Bektaşilik'in çoğu Arnavutlar'dan oluşan Babağan kolu; Anadolu'daki merkez Bektaşî tekkesi ile olan bağımlı yapısını kaybetmeye başlayarak Balkanlar'da güçlerini arttırmıştır. Merkezden kopuşun yarattığı bu otonom yapının en önemli sonucu ise Arnavut Bektaşileri'nin, ilerleyen dönemlerde Arnavut ulus devletini inşa etme sürecinde milliyetçi aydınlar tarafından mobilize edilecek kültürel ve örgütsel bir zemin sunmuş olmalarıdır (Aslan, 2022, s. 1253-1254). Bektaşilik'in yasaklanmasıyla Arnavut Bektaşileri'nin bu dönemde faaliyetlerini devam ettirebilmek için yapmış olduğu eylemler ve devletin istemeden de olsa bölgedeki Bektaşî gücünün dengesini bozmuş olması tarikat mensuplarının bu dönemde artık otonom bir yapıda hareket etmelerini sağladı. Bu durumun, ilerleyen yıllarda Arnavut ulusal hareketinin filizlenmesiyle birlikte Bektaşiler'in Osmanlı merkezi yönetimine karşı daha mesafeli bir tutum sergilemeleri için elverişli bir zemin yarattığı değerlendirilebilir. Daha önce Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanında vermiş oldukları destekleri ile Osmanlı Devleti'ne sorun yaratmış olan Bektaşiler artık daha milliyetçi ve yerel çıkarları savunan bir tavır ile hareket etmeye başlamışlardır. Bu çerçevede tarikatın Osmanlı merkezi yönetimine karşı muhalefet odağı haline geldiği söylenebilir (Durguti, 2025, s. 72-73). Nitekim, Bektaşî düşüncesinin dinlere karşı hoşgörüsü, merkezi otoriteye muhalif duruşu ve Arnavut doğasına bağlılığı, literatürdeki farklı yorumlar dikkate alınmakla birlikte, Arnavut milliyetçiliğini besleyen önemli kültürel dinamiklerden biri olarak değerlendirilmektedir (Fshazi, 2011, s. 168).

5. Arnavut Ulusal Hareketlerinin Başlangıcı

19. yüzyıl itibarıyla Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsızlıklarını ilan eden Balkan devletleri-Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Bulgaristan-yayılmacı politikalar izleyerek milliyetçi bir rekabete girmiştir. Batı Avrupa'daki milliyetçilikten farklı olarak Balkan milliyetçiliği, ekonomik kimlik yerine askerî güç yarışı şeklinde tezahür etmiş; bu ortam zaman zaman ittifakları, zaman zaman bölgeler arası savaşları beraberinde getirmiştir (Tan & Çakılcı, 2014, s. 354-355). Bu durum, Balkan coğrafyasında ulus-devlet inşa süreçlerinin yalnızca kültürel ve siyasal taleplerle değil, aynı zamanda güvenlik kaygıları ve toprak hâkimiyeti mücadelesiyle şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla bölgede gelişen milliyetçilik hareketleri, karşılıklı rekabeti besleyen dinamik bir siyasal ortam oluşturmuş ve Arnavut milliyetçiliğinin gelişimini de doğrudan etkileyen dış koşulları meydana getirmiştir.

Arnavutların Osmanlı idaresiyle derin bütünleşmesi, bu milliyetçi akımlardan diğer halklara kıyasla daha geç etkilenmelerine neden olmuştur. İlk sistematik huzursuzluklar, 1832'de tımar sisteminin kaldırılması ve ardından getirilen yeni vergi düzenlemeleri ile zorunlu askerlik uygulamalarına karşı ortaya çıkmıştır. 1833'te Dibre ve Kolonya'da başlayan yerel ayaklanmalar Berat, Avlonya, Delvine ve Çamerya'ya sıçramış; isyancılar başarılı bir direniş göstererek Osmanlı yönetimini bazı tavizler vermeye zorlamıştır. Arnavutların isyan bölgelerinde Arnavut liderler tarafından yönetilmek isteğini dile getirmesi, bu dönemdeki ulusal bilincin ilk somut yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir (Mezani, 2003, s. 31-32). Bununla birlikte, bu talepler henüz tam anlamıyla bağımsız bir devlet kurma düşüncesini yansıtmaktan ziyade, yerel idarenin Arnavut unsurlar tarafından yürütülmesi ve geleneksel ayrıcalıkların korunmasına yönelik beklentileri ifade etmekteydi. Buna rağmen söz konusu gelişmeler, ilerleyen yıllarda siyasal milliyetçiliğe dönüşecek olan Arnavut ulusal hareketinin toplumsal zeminini hazırlayan ilk önemli kırılmalar arasında yer almıştır.

Tanzimat'ın ardından gerçekleşen isyanlar da benzer bir nitelik taşımaktaydı: yeni vergiler, zorunlu askerlik ve geleneksel yaşam tarzını tehdit ettiği düşünülen düzenlemeler temel şikâyet konularıydı (Kuzucu, 2012, s. 311). Bu isyanlar başlangıçta merkezi yönetimin reform politikalarına karşı yerel bir tepki niteliği taşıyor olsa da zamanla Arnavut kimliğinin korunmasına yönelik ortak bir bilinç oluşturmuş ve farklı bölgelerde yaşayan Arnavut toplulukları arasında siyasi dayanışmayı güçlendirmiştir.

Ulusal hareketlerin olgunlaşmasında kültür ve dil alanındaki çalışmalar belirleyici bir işlev üstlenmiştir. Naum Vekilharci, Thimi Mitko ve Jeronim de Rada gibi öncüler Arnavut dilini ve kimliğini güçlendirmeye yönelik önemli katkılar sunmuştur. Şemsettin Sami Fraşeri gibi Bektaşî kökenli figürlerin bu kültürel uyanışta etkin rol oynaması, tarikat ile milliyetçi hareket arasındaki bağın somut bir örneğini teşkil etmektedir (Kuzucu, 2012, s. 314-325; Bilmez & Clayer, 2010, s. 152-178). Özellikle ortak dil, eğitim ve yayın faaliyetleri aracılığıyla yürütülen bu kültürel çalışmalar, Arnavut ulusal kimliğinin dinî

farklılıkların ötesinde ortak bir etnik aidiyet temelinde şekillenmesine katkı sağlamıştır. Bektaşi çevrelerinin bu süreçte oynadığı rol ise yalnızca dini faaliyetlerle sınırlı kalmamış; Arnavutça eserlerin desteklenmesi, eğitim faaliyetlerinin teşvik edilmesi ve milliyetçi aydınların korunması gibi alanlarda da etkisini göstermiştir. Böylece kültürel uyanış ile Bektaşilik arasındaki ilişki, Arnavut ulusal hareketinin düşünsel ve toplumsal altyapısını besleyen önemli unsurlardan biri hâline gelmiştir.

6. Bektaşiler'in Ulusal Hareketler Karşısındaki Tutumları

1826'da Sultan II. Mahmud'un Bektaşiliği yasaklaması, Arnavutluk'ta da önemli sonuçlar doğurmuş; birçok Bektaşi tekkesi kapatılmış, yıkılmış veya diğer tarikatlara devredilmiştir. Devletin müdahaleleri Bektaşi teşkilatının kurumsal yapısını zayıflatmış olsa da bu süreç Bektaşiliğin Arnavutluk'taki varlığını tamamen ortadan kaldırmamıştır. Aksine, 1826 sonrasında Anadolu ve Rumeli'nin farklı bölgelerinden çok sayıda Babagân Bektaşi'nin yoğun Arnavut nüfusun bulunduğu bölgelere yönelmesiyle Arnavutluk, tarikatın en önemli faaliyet merkezlerinden biri hâline gelmiştir. Bu göç hareketi Bektaşi topluluğunun demografik yapısını değiştirirken, Arnavut unsurların tarikat içerisindeki ağırlığını da belirgin biçimde artırmıştır. Özellikle 1878 sonrasında Güney Arnavutluk'ta yeni tekkelerin açılmasıyla Bektaşilik yeniden genişleme sürecine girmiş; bölgedeki tekke sayısı yaklaşık yirmiden 1912 yılına gelindiğinde elliye yükselmiştir (Elsie, 2019, s. 7-8). Bu gelişme, 19. yüzyılın ikinci yarısında Bektaşiliğin yalnızca dinî bir tarikat olarak değil, aynı zamanda Arnavut toplumunun sosyal ve kültürel hayatında etkili bir kurum olarak yeniden güç kazandığını göstermektedir.

Bektaşiliğin Arnavutluk'ta yeniden canlanması, Osmanlı yönetimi tarafından dikkatle takip edilmiştir. Özellikle Balkanlar'da art arda yaşanan milliyetçi ayaklanmaların ardından devlet, Bektaşi tekkelerinin geniş halk kitleleri üzerindeki etkisini potansiyel bir siyasal risk olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle Bektaşi tarikatının Arnavutluk'taki nüfuzunu sınırlandırmak veya denetim altına almak amacıyla çeşitli idari tedbirler gündeme gelmiş; hatta bazı devlet görevlileri tarafından Bektaşi tekkelerine diğer tarikatlardan şeyh tayin edilmesi önerilmiştir. Her ne kadar Bektaşilerin Osmanlı Devleti aleyhine sistematik biçimde örgütlendiğini gösteren kesin kanıtlar bulunmasa da devlet çevrelerinde tarikatın merkez karşıtı hareketleri destekleyebileceği yönündeki kanaat giderek güçlenmiştir. Dikkat çekici biçimde, bu dönemde bazı Türk kökenli Bektaşiler de Arnavut Bektaşilerini ve Bektaşi babalarını Arnavut ulusal hareketini desteklemekle suçlamıştır (Aslan, 2023, s. 869-873). Bu durum, Bektaşilik içerisinde dahi Arnavut milliyetçiliğine yönelik farklı yaklaşımların bulunduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Osmanlı yönetiminin şüpheyle yaklaştığı ailelerin başında Fraşeriler gelmekteydi. Bektaşi kimliğiyle tanınan Fraşeri ailesi, özellikle Güney Arnavutluk'taki Bektaşi çevreleri üzerinde önemli bir nüfuzla sahipti. Abdül, Naim ve Şemseddin Sami Fraşeri kardeşler, Arnavut ulusal hareketinin düşünsel temellerini oluşturan en etkili isimler arasında yer almış; küçük yaşlardan itibaren Bektaşi tekkelerinde yetişmeleri ise tarikat ile Arnavut milliyetçiliği arasındaki ilişkinin dikkat çekici örneklerinden biri olmuştur. Bektaşi çevrelerinde edindikleri dinî ve kültürel birikim, onların Arnavut dili, tarihi ve ulusal kimliği üzerine yürüttükleri çalışmaları destekleyen önemli unsurlardan biri hâline gelmiştir (Bilmez & Clayer, 2010, s. 153-155). Bu nedenle Fraşeri kardeşlerin faaliyetleri, yalnızca bireysel aydın girişimleri olarak değil, Bektaşi çevrelerinin Arnavut ulusal uyanışına sağladığı entelektüel katkının da bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Tepedelenli Ali Paşa döneminde Bektaşiler üzerinde yaşanan sorunları tekrar etmek istemeyen Osmanlı Devleti, Abdül ve Naim kardeşlerin Bektaşi tekkelerindeki faaliyetlerini yakından takip ediyordu. Bölgeden gelen ihbarlar üzerine Derviş Paşa, Fraşeri kardeşlerin halkı dini açıdan örgütlemeye çalıştığını ve Bektaşi babalarıyla birlikte hareket ettiklerini rapor etmiştir. Bölgede önemli bir diğer figür olan Malik Bey, Prişte Dergâh'ında faaliyet yürütmekteydi. Cafer Baba'nın ölümünden sonra müzayedeye çıkarılan dergâh arazilerinin haksız ele geçirilmesini önlemek için devlete başvurmuş, müzayedeye uzatmayı başarmıştır. Ancak önceki suçları ve yerel idarecilerle sorunları nedeniyle kaçak duruma düşmüş, bir süre Yunanistan'da saklandıktan sonra İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir. Malik Bey, bir memur cinayeti ve çete kurma suçları nedeniyle tekrar soruşturulmuş, yerel eşrafın desteğiyle Bektaşi tekkelerinde saklanmış ve kardeşi İsmail'in yardımıyla Korfu'ya kaçmıştır. Daha sonra Babıali'nin taleplerini reddetmesi üzerine Malik Bey silahlı çetesiyle karışıklık çıkarmış; bunun üzerine ailesiyle yakalanmış ancak daha sonra serbest bırakılmıştır. Kendisi, eşkıyalığı bırakma sözüyle affedilmiş, bu doğrultuda adamları serbest bırakılmıştır. Ancak bazı devlet görevlileri bu affa itiraz etmiş, Malik Bey'in saklandığı Teselya'daki Durbali Tekkesi ve şeyhi Derviş Nazif de Osmanlı karşıtı faaliyetler nedeniyle devletin hedefi olmuştur (Aslan, 2022, s. 1255-1258).

Fraşeri kardeşlerin Bektaşi çevreleri üzerindeki nüfuzlarını Arnavut ulusal hareketi doğrultusunda kullanmaları, Osmanlı yönetimini tekkeleri daha sıkı denetlemeye yöneltmiştir. Ancak bu tedbirler, Arnavut milliyetçiliğinin örgütlenmesini engelleyememiştir. Nitekim 1877 yılında Abdül Fraşeri'nin öncülüğünde Yanya'da bir araya gelen Arnavut aydınları, Osmanlı Devleti'nin Arnavut topraklarını koruyamaması hâlinde özerk bir yönetim oluşturabileceklerini ilan etmiş; ayrıca Arnavut vilayetlerinin tek idari yapı altında birleştirilmesini ve eğitim ile yargıda Arnavutçanın kullanılmasını talep etmişlerdir. Osmanlı yönetimi bu talepleri kabul etmemiş olsa da aynı dönemde Arnavutlar 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında kendi topraklarını korumak amacıyla Osmanlı ordusuyla birlikte hareket etmişlerdir. Bununla birlikte savaş sürecinde oluşan askerî örgütlenme ve yerel dayanışma, ilerleyen yıllarda Arnavut ulusal hareketinin gelişimini kolaylaştıran önemli bir tecrübe sağlamıştır (Maden, 2013, s. 158).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması, Arnavut ulusal hareketinin yönünü belirleyen en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Antlaşmayla Arnavut nüfusun yaşadığı geniş toprakların Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan arasında paylaşılması öngörülmüş; bu durum Arnavut aydınları arasında büyük tepki doğurmuştur. Arnavut liderleri, toprak bütünlüğünü koruyabilmek için ortak bir siyasal örgütlenmenin zorunlu olduğu kanaatine ulaşmışlardır (Salihu, 2022, s. 304-305).

Ayastefanos Antlaşması'nın ardından toplanan Berlin Kongresi ise Arnavut milliyetçiliğinin gelişiminde yeni bir safha başlatmıştır. Büyük devletlerin Arnavutlara ayrı bir siyasal statü tanımaması ve komşu Balkan devletlerinin toprak taleplerini sürdürmesi, Arnavut aydınlarını ortak bir ulusal program etrafında birleşmeye yöneltmiştir. Bu süreçte ulusal birliğin ancak ortak dil, eğitim ve kültürel çalışmalar yoluyla sağlanabileceği düşüncesi güç kazanmış; 18 Aralık 1877'de İstanbul'da Abdül ve Şemseddin Sami Fraşeri'nin öncülüğünde kurulan Arnavut Haklarını Savunma Komitesi, Prizren Birliği'ne giden sürecin en önemli örgütlü adımı olmuştur (Smakaj, 2022, s. 113-126; Bozbora, 2013, s. 190-193). Komite, Arnavut topraklarının komşu devletler tarafından ilhak edilmesini önlemeyi temel hedef olarak benimsemiş ve bu amaç doğrultusunda Prizren'de geniş katılımlı bir kongre düzenlenmesine karar vermiştir.

İstanbul'da kurulan Arnavut Haklarını Savunma Komitesi'nin kararı doğrultusunda Prizren'de düzenlenen kongreye Arnavutluk'un dört vilayetinden ve farklı dinî topluluklardan yaklaşık 110 delege katılmıştır (Smakaj, 2022, s. 113-126). Kongrede Arnavut topraklarının savunulması amacıyla merkezi bir örgütlenmenin oluşturulması, komitenin vergi toplama ve askerî güç teşkil etme yetkisine sahip olması kabul edilmiş; böylece Berlin Kongresi'nin başlamasından üç gün önce, 10 Haziran 1878'de Prizren Birliği resmen ilan edilmiştir (Sönmez, 2007, s. 52-54). Birliğin kuruluşu, Arnavut ulusal hareketinin dağınık yerel girişimlerden örgütlü bir siyasal yapıya dönüşmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Prizren Birliği'nin örgütlenmesinde Bektaşi çevreleri özellikle Güney Arnavutluk'ta önemli katkılar sağlamıştır. Bektaşi tekkeleri, yalnızca dinî faaliyetlerin yürütüldüğü kurumlar değil, aynı zamanda haberleşme, örgütlenme ve lojistik destek sağlayan merkezler olarak işlev görmüştür. Bu süreçte Bektaşi babası Alush Fraşeri, yeni şubelerin kurulmasına öncülük etmiş ve bölgedeki tekkelerin Prizren Birliği ile koordinasyon içerisinde hareket etmesini sağlamıştır (Bozbora, 2013, s. 193). Böylece Bektaşilik, Arnavut ulusal hareketine yalnızca düşünsel düzeyde değil, örgütsel açıdan da katkı sağlayan önemli bir toplumsal güç olarak değerlendirilebilir.

Prizren Birliği'nin ilk safhalarında Arnavutluk ulusçuluğu adına yapılan çalışmalar, halkın siyasi bir birlik altında toplanmasını sağlamak ve Osmanlı Devleti'ne bağlı bir özerk Arnavut Devleti tahsis etmek için yapıyordu. Bu konuda II. Abdülhamid'in Prizren Birliği'ne karşı yaklaşımı dönemin konjektürel şartları gereği farklılık gösteriyordu. Berlin Kongresi'nde Prizren Birliği üyelerinin özerk bir vilayet isteği Ocak 1879'da Debreli İlyas Paşa ve heyet vasıtasıyla Padişah'a iletildiğinde Sultan II. Abdülhamid bu istekleri görmezden gelmiştir. Berlin Kongresi'nde alınan kararlar gereği Karadağ'a bazı Arnavut topraklarını (Plava ve Gucia) ele geçirme hakkı doğmuştu. Bunun üzerine Karadağ kuvvetlerinin Arnavut topraklarına girme teşebbüsü Prizren Birliği'nin kuvvetlerinin mukavemeti ile başarısızlıkla sonuçlandı. Söz konusu teşebbüsün başarısızlığa uğraması üzerine Karadağ Kongre üyelerinden yardım istemişti. Kongre üyelerinin Bâb-ı Âli'ye baskı uygulaması sonucu Abdülhamit bölgeye Ahmet Muhtar Paşa'yı gönderdi. Ancak kısa sürede Muhtar Paşa'nın geri çağırılması aslında Padişah'ın Prizren Birliği'ni dağıtmaya bu dönemde istekli olmadığını göstermektedir (Mezani, 2003, s. 58-59). En azından Berlin Kongresi kararlarının Osmanlı Devleti'nin aleyhinde Arnavutluk'ta kötü sonuçlar doğurmaması ve statükoyu korumak için Abdülhamid birliği kontrol altında tutmaya çalışmıştır.

Karadağ'ın Arnavutluk topraklarını başarısız ele geçirme girişimi üzerine büyük güçler istediklerini elde etmek adına farklı yollar denemeye başladılar. Haziran 1880'de İngiliz Başkonsolos Green ile Avusturya-Macaristan Başkonsolosu Lippich tarafından İşkodra'da hazırlanan plan, Plav ve Gusinje sorununu göz ardı ederek Karadağ'a alternatif toprakların verilmesini öngörüyordu. Bu öneri, dönemin Karadağ başkenti Çetine'deki yetkililer tarafından da olumlu karşılandı. Plana göre, Karadağ'a İşkodra

Gölü'nün batısında kalan topraklar verilecek; böylece Ulçin ve sahil şeridi, Bojana nehri'nin ağzına kadar Karadağ'a katılacaktı. Söz konusu plan, bazı kuzey Arnavut liderlerle de paylaşılmış, bu liderler ise eğer bölgede büyük devletler kendilerine bir tür yerel özerklik garantisi verirse, bu çözüme karşı çıkmayacaklarını ifade etmişlerdi. Ayrıca büyük devletler Bâb-ı Âli'yi kendileri ile iş birliğine zorlamak için bazı planlar yapmışlardı. Eğer Osmanlılar Berlin Kongresi kararlarının uygulanması konusunda kendileri ile iş birliğine yanaşmazsa Bâb-ı Âli'yi tehdit etmeyi planlıyorlardı. Almanya Dışişleri Bakan Yardımcısı Busch, günlüğüne, İngiliz konsoloslarının Arnavutlara şu mesajı iletmekle görevlendirildiğini yazmıştır: "Eğer Arnavutlar sessiz kalırsa, İngiltere onların özerklik taleplerini destekleyecektir." Bu bağlamda Arnavutlar'ın Avrupalı devletlere yaklaşımı ve gelen uluslararası baskı, Prizren Birliği ile Bâb-ı Âli'nin arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu (Pahumi, 2007, s. 66–69).

Avrupalı devletler, özellikle İngiltere, Arnavutluk'un bağımsızlığı konusunda kendi çıkarlarını korumak amacıyla bölgedeki faaliyetlerini sürdürüyordu. Yunanlılar, eski Arnavut liderleri öven yazılar yayımlayarak halkı etkilemeye çalışmış ve doktorlar aracılığıyla ücretsiz sağlık hizmeti ve maddi yardımlar sağlamışlardır. Osmanlı Devleti ise Yunanlıların bölgedeki etkisini sınırlamak için, Yunan okullarında yetişmiş doktorlar yerine yeni doktorlar atamıştır. Yunanlılar ayrıca Hristiyan ve Müslüman halkı birbirine düşürmek için planlar yapmışlardır. Bunun yanı sıra, İtalya ve Avusturya İşkodra'da Hristiyan ailelerin çocukları için okullar açarak nüfus üzerinde etkilerini artırmaya çalışmıştır. Osmanlılar, bu rekabeti sınırlamak için İşkodra'da yeni bir lise kurarak Hristiyan çocukların eğitiminin burada devam etmesini sağlamıştır (Osmanlı Arşiv Belgeleri, 2008, s. 10–61).

Prizren Birliği ile Osmanlı Devleti arasındaki iplerin kopuş noktası, 1880 Ulçin Krizi olarak belirlenebilir. Ulçin'in Karadağ'a verilmesini engellemeye çalışan Arnavutlar, silahlı direniş başlattılar. Ancak Osmanlı Devleti, bu direnişi desteklemek yerine uluslararası deniz gücü tehdidi altında bölgeyi Karadağ'a devretmek zorunda kaldı. Bunun sonucunda ise Arnavutlar'ın özerklik talepleri daha da güçlendi. Nuray Bozbora'ya göre ise ilişkilerin değişim noktası, 1881 Yunanistan sınır sorununun çözülmesinin ardından, artık Prizren Birliği'ne ihtiyaç duymayan Sultan Abdülhamid'in birliğin ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesidir (Bozbora, 2013, s. 204–205). Bu bağlamda söylenebilir ki; Osmanlı Devleti, Balkanlar'da yayımlacı devletlere karşı konjonktürel şartlar gereği Prizren Birliği'ni Berlin Antlaşması sonrasında bölgede stratejik bir güç olarak kullanmış ve birliğin varlığını söz konusu dönemde görmezden gelmiştir. Ancak özellikle 1880 sonrasında, birliğin uluslararası devletleri de kullanarak özerklik taleplerini artırması ve devlet aleyhine olan hareketleri, Prizren Birliği'ni Osmanlı Devleti'nin gözünde tehlikeli bir konuma sokmuştur. Zamanla Prizren Birliği içerisinde görüş ayrılıkları belirginleşmiş ve birlik, radikaller, ılımlılar ve muhafazakârlar olmak üzere üç farklı gruba ayrılmıştı. Radikal kanat, özerklik elde etmenin en etkili yolunun silahlı direnişten geçtiğini savunurken; muhafazakâr toprak sahipleri ise mevcut düzenin korunmasından yana tavır alıyorlardı. Bu iç ayrışmalar, Osmanlı Devleti'nin müdahalesini kolaylaştırdı. Ocak 1881'de Osmanlı ordusu Prizren'e girerek Birliği fiilen sona erdirdi; birliğe ait belgeleri ele geçirdi ve birçok önemli lideri tutukladı (Jelavich, 1983, s. 391–396). Böylece Prizren Birliği sona ermiş olmakla birlikte, ortaya koyduğu siyasal ve örgütsel tecrübe sonraki Arnavut ulusal hareketlerine yön veren en önemli miraslardan biri olmuştur.

7. Arnavutluk'un Bağımsızlık Süreci ve Bektaşiler'in Rolü

Prizren Birliği'nin dağılmasının ardından, Arnavutluk'un özerkliği konusu birkaç isyan hareketi dışında sürünceme girdi. Ancak Arnavut aydınları, Arnavut ulusçuluğu adına eğitim ve kültür temelli çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir. Bu süreçte, Arnavut dilinin eğitimde kullanımı konusunda yoğun çabalar gösterilmiş; aynı zamanda kültürel alanda, Arnavutların ulusal kimliği etrafında bir birlik ve aidiyet duygusu oluşturmak amacıyla yürütülen faaliyetler hız kazanmıştır (Kaceli, 2022, s. 73–74). Bu dönemde Bektaşi tekkeleri, Güney Arnavutluk'ta özellikle Körçe ve Berat gibi bölgelerde, Arnavutça eğitim verilen; ulusal fikirlerin öğrencilere aktarıldığı ve Arnavut ulusçuluğu adına önemli faaliyetlerin yürütüldüğü merkezler haline gelmiştir. Bu bağlamda, Bektaşilerin Arnavutluk'ta ulusçuluk fikrini benimsedikleri ve Arnavutlarla birlikte hareket ettikleri görülmektedir. Bektaşi babalarının yalnızca dini önderler değil, aynı zamanda halkın saygı duyduğu kişiler olmaları, onları Arnavut ulusçuluğu açısından önemli figürler haline getirmiştir. Osmanlı Devleti her ne kadar Bektaşilerin bu ulusçu faaliyetlere katılımını engellemek istemişse de dönemin koşulları gereği engel olamamıştır. Bu yüzden bu tarikat merkezlerinde Arnavut ulusçuluğu etkili olabilmektedir (Skendi, 1967, s. 166–180).

Arnavutların özerklik isteği konusundaki hareketler, Prizren'in ardından 1893'te tekrar baş göstermeye başladı. Bulgar komitacılarının Makedonya'ya saldırması ve bölgenin Bulgaristan'a katılması tehlikesine karşı Arnavutlar, reformların Slav nüfusunu artırıp topraklarını böleceği endişesiyle, Arnavutların tek vilayette birleştirilmesi, kendi dillerinde eğitim hakkı ve Makedonya'daki Arnavut topraklarının reformlardan muaf tutulması taleplerini Sultan II. Abdülhamid'e iletiler. Padişah'ın

kendilerini reddetmesi sonucunda ise özerklik meselesi tekrar alevlendi. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başındaki siyasi çalkantılar dönemi kastedilerek ifade etmek gerekirse; Osmanlı Devleti'nin kendilerine yardım etmemesi nedeniyle, 1897 ve 1899 yıllarında Peja'da toplanan Arnavutlar için tekrar bir birlik denemesi gündeme geldi. Ancak, bu toplantılarla Peja Birliği'nde olduğu gibi aktif bir Arnavut özerkliği siyaseti güdebileceğini düşünen aydınların, Sultan Abdülhamid'in hala paşalar vasıtasıyla bölgede güçlü olması nedeniyle birlik denemeleri sonuçsuz kaldı (Maden, 2013, s. 161-162).

Sultan Abdülhamid'in Prizren sonrasında Arnavutluk'ta etkin bir İslami politika uygulamaya çalıştığı görülmektedir. Özellikle Bektaşiler'in Arnavut özerkliği konusundaki desteklerini ve gücünü kırmak için uğraşmıştır. Daha öncesinde de denenmiş olan tarikatın başına Nakşibendi şeyhlerinin görevlendirilmesi politikasını tekrar gündeme getirmiştir (Kuzucu, 2012, s. 327-328). Ancak Abdülhamid'in bu politikaları devamında görülebileceği üzere Bektaşi gücünü kırmak hususunda başarısız olmuştur.

Peja Birliği kurma denemesi dışında 1881'den 1902'ye kadar Arnavutluk'ta bağımsızlık konusunda önemli bir girişim olmadı. Faaliyetler daha çok kültürel birliği sağlamaya yönelikti. Fakat yıl 1902'ye geldiğinde Arnavutlar için Makedonya sorunu tekrar ortaya çıkmıştı. 1902 yılında Makedonya'da başlayan karışıklıklar, Arnavut toplumunda yeni bir siyasi uyanışa yol açtı. Bölgede öngörülen reformlara karşı gelişen tepkiler, Arnavutlar arasında bağımsızlık düşüncesinin giderek olgunlaşmasına neden oldu. Bu atmosferde, 1905 yılında Manastır'da bir grup genç entelektüel tarafından "Arnavutluk'un Özgürlüğü İçin Komite" adlı bir örgüt kurularak organizasyonel olarak hareket edilmeye başlandı. İlk Arnavut komitesi olarak kabul edilen bu oluşum, Manastır İdadisine birinci müdür yardımcısı olarak atanan ve Arnavutlar arasında "Bajo Topulli" adıyla tanınan Bayram Fehmi Bey'in önderliğinde faaliyet göstermiştir. Komitenin öncülüğünde, Arnavut ulusal hareketinin ilk silahlı çete teşkilatı da Manastır'da kurulmuş ve 1906 yılı itibarıyla faaliyete geçmiştir (Olgun, 2018, s. 125-129). 1906 yılının başlarında harekete geçen bu grup hem Osmanlı güvenlik güçlerine hem de bölgedeki Yunan unsurlarına karşı silahlı eylemler gerçekleştirdi. Kısa sürede benzer gruplar da oluşarak direnişin etkisini artırdı ve mücadele daha geniş bir alana yayıldı. Arnavutluk Bektaşileri'de bu çeteye destek verdi. Bajo Topulli'nin öncülüğünde kurulan çete, Melsan Tekkesi'nde şekillenmiş ve tekkenin şeyhi Hüseyin Baba tarafından korunup desteklenmiştir. Arnavutluk genelindeki diğer Bektaşi tekkeleri de benzer şekilde, Arnavut çetelerine barınma, lojistik destek ve rehberlik sağlayarak bağımsızlık hareketine önemli katkılarda bulunmuşlardır (Maden, 2013, s. 162).

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Arnavutlar, özerklik taleplerini gerçekleştirme konusunda yeni bir fırsatın doğduğuna inanmaya başladılar. Anayasal rejimin yeniden tesis edilmesi, Arnavutça eğitim veren okulların açılmasına, basın özgürlüğünün genişlemesine ve etnik kimliklerin kamusal alanda daha açık biçimde ifade edilebilmesine zemin hazırladı. Tüm bu gelişmeler, Arnavut milliyetçi hareketinin hız kazanmasına önemli ölçüde katkıda bulundu. Bu dönemde Arnavutluk'ta birçok gazete ve dergi çıkarıldı; bunların bir kısmı Bektaşi çevrelerince de desteklendi. Arnavutlar Meşrutiyet'in kendileri özerklik getireceğine inanıyorlardı, bu yüzden Jön Türk hareketini desteklediler. İbrahim Temo, Derviş Hima, İsmail Kemal Bey gibi Arnavut liderleri, Abdülhamit'den sonra Prizren Birliği ile ulaşmak istedikleri hedeflerine meşrutiyet sayesinde ulaşabilecekleri düşüncesindeydi. Ancak bu beklentiler, İttihat ve Terakki'nin herhangi bir özerklik düşüncesine kesinlikle karşı çıkarak Osmanlı Devleti'ni merkeziyetçi bir anlayışla yönetme isteği nedeniyle boşa çıkacaktır (Smakaj, 2022, s. 122).

Bektaşilerle İttihat ve Terakki'nin iş birliği, Resneli Niyazi Bey'in hatıratlarında da açıkça görülmektedir. Meşrutiyet'in ilanı amacıyla çete kurarak dağa çıkan Niyazi Bey, anılarında Bektaşilerle olan ilişkilerini ve bu topluluğa dair düşüncelerini ayrıntılı şekilde dile getirmiştir. Ona göre, İttihat ve Terakki'nin bölgede örgütlenmesi ve nihayetinde başarıya ulaşmasında Bektaşiler önemli bir rol oynayabilirdi. Bu bağlamda, Melcan Bektaşi Tekkesi postnişini Hüseyin Baba ile İttihat ve Terakki üyeleri arasında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda Bektaşi desteği sağlanmıştır. İttihatçılar Hüseyin Baba'nın desteğini isterken sadece onun Bektaşiler üzerindeki nüfusundan değil, aynı zamanda onun Arnavut çetecileri üzerindeki nüfusundan da yararlanmak istemekteydi. Söz konusu dönemde Balkanlar'ın karışık olması İttihat ve Terakki'nin bölgede kendilerine bir müttefik bulmasını zorunlu kılıyordu. Yine bir ittihatçı olan Mehmet Ali Bey'in hatıralarında bununla ilgili Arnavut milisleri olan Malisorler'in Osmanlı askerlerine saldırdıklarını ve bölgede Osmanlılara karşı soygunculuk hareketinde bulunduklarını yazmıştır. İttihatçılar ise bu hareketlere karşı bölgede Bektaşi evlerini güvenli bölge olarak kullanmaktaydı. Böylece Bektaşi tekkeleri, İttihatçılar için güvenli sığınaklardı. Bazı Bektaşi şeyhleri ve subaylar, tekkeleri karargâh gibi kullanarak cemiyete destek verdiler (Aslan, 2022, s. 1262-1264). Bu bağlamda daha önce Prizren Birliği'ne destek veren ve Arnavut ulusal hareketlerinde önemli bir role sahip Arnavut Bektaşileri, İstanbul hükümetine karşı İttihat ve Terakki'yi gönülden destekliyordu. Cemiyetin liderlerinden Talat Bey ve Ahmet Rıza gibi bazı önemli İttihatçıların Bektaşi olması, Arnavut Bektaşilerini cemiyete karşı desteğe ikna eden etkenlerden olması mümkündür (Bozbora, 2013, s. 268).

II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Arnavutlar, yeniden Arnavut okulları ve Başkim kulüpleri kurarak ulusal hareketlerde bulunabilecekleri bir zemin bulmuşlardı. 1908'de, Prizren kararlarını canlandırmak amacıyla anayasa niteliğinde bir beyanname bile yayımladılar. Ancak bu hareketler kısa sürdü; İttihat ve Terakki, bu ulusçu faaliyetlere karşı çıkarak açılan okul ve kulüpleri kapattı. Bunun üzerine, Meşrutiyet'in getirdiklerinin beklentilerini karşılamadığı düşüncesine kapılan Arnavutlar hayal kırıklığına uğradı ve ulusal hareketler yeniden hız kazandı (Maden, 2013, s. 153). Artık Arnavut ulusçuları için bağımsızlık düşüncesi en ön plandaydı ve bu doğrultuda, geçmişe kıyasla daha güçlü bir birlik duygusuyla hareket etmeye başladılar.

Arnavut ulusçuları İttihat ve Terakki yönetimine karşı isyan hareketlerine meşrutiyet öncesi olduğu gibi tekrar başladılar. Hatta bu isyan hareketleri daha da büyüdü. Bu dönemde Balkan Savaşlarına kadar olan sürede dört büyük ayaklanma çıktı ve hepsi İstanbul yönetiminin sert tepkisiyle karşılaştı. İttihatçılar bu isyan hareketlerine ve Arnavut ulusçuluğunun yükselişine karşı tedbirler almaya çalıştılar.

Yabancı devletlerin etkisiyle Arnavutluk, Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmalara zemin hazırlayan bir bölge hâline gelmişti. 1909'da Cavit Paşa'nın yürüttüğü askerî müdahale kısa süreli bir huzur sağlasa da isyancıların cezalandırılmaması ciddi bir güvenlik açığı oluşturdu. 1910'da bazı Arnavut silahlı grupları Kaçanik Geçidi'ni ele geçirerek demiryolu ulaşımını kesti. 1908'deki Alfabe Kongresi'nden farklı olarak, Nisan 1910'da toplanan II. Manastır Kongresi'nde Arnavutlar özerklik isteyen programlarını ve Latin alfabesini benimseyen bir bildiri ilan ettiler (Zeyrek, 2012, s. 307-310). Bu bağlamda Arnavut sorunu Osmanlı Devleti için büyüyen bir sorun haline almıştı. İttihatçılar bölgedeki Müslüman Arnavutlar'ın bu yükselen bağımsızlık hareketine karşı kendi yanında yer alacaklarını düşünüyordu. Ancak bölgedeki Müslümanlar, yoğun bir milliyetçilik etkisi altında olduğu için Arnavut kimliklerini ön planda tutarak Osmanlı Devleti'ne karşı söz konusu dönemde cephe almıştı. Kuzeydeki Geg kabileleri gibi birçok Hristiyan ise ulusal bir Arnavutluk devletinde imtiyazlarını kaybedecekleri düşüncesiyle ulusal hareketlere karşıydı (Shaw & Shaw, 1977, s. 288).

1910 kış ve ilkbaharında Arnavut isyanı hem bir ulusal "uyanış" hem de Osmanlı'nın merkeziyetçi ve reformcu politikalarına karşı bir tepki olarak başladı. Yeni düzenlemeler, özellikle dağlık bölgelerdeki geleneksel özgür yaşamı tehdit etti. Mahmut Şevket Paşa'nın sert müdahaleleri ise halkın milliyetçi harekete yönelmesine neden oldu. Bu süreçte Karadağ, Arnavut mültecileri silahlandırıp korumanın yanı sıra Avrupa'da onların adına genel af ve tazminat taleplerini gündeme taşıdı. 1911 kışında gerilim artarken, Arnavut milliyetçileri vergi gelirlerinin bölgeye harcanmasını talep ediyordu. Katoliklerin başlattığı isyana kısa sürede binlerce Müslüman da özgürlük ve özerklik talepleriyle katıldı. Haziran 1911'de padişahın Kosova ziyaretiyle birlikte ilan edilen genel af ve verilen tavizler, kuzeyde geçici bir sükûnet sağlamıştı. Ancak bu gelişmeler güneydeki direnişi durduramadı. 15 Mayıs'ta Vlora'da kurulan Arnavut Ulusal Komitesi, İşkodra, Kosova, Manastır ve Yanya vilayetlerinin birleşmesiyle özerk bir Arnavut eyaleti oluşturulmasını talep etti. Ağustos 1911'de hükümetin tavizleri geçici bir rahatlama sağlasa da kalıcı bir çözüm sunamadı. İsmail Kemal ve çevresi, Trablusgarp Savaşı'nın yarattığı siyasi boşlukta İtalya ve Karadağ'dan aldıkları destekle özerklikten daha fazlasının mümkün olduğunu düşündüler. Haziran 1912'de isyan yeniden başladı; artık amaç, Arnavutların yönettiği tam özerk bir ulusal Arnavut Devletiydi (Shaw & Shaw, 1977, s. 287-288.). Arnavut isyanları devam ederken 1912 yılı temmuz ayında patlak veren Akçahisar (Kruya) isyanında Bektaşi babaları belirleyici bir rol üstlenmiştir. 2 Temmuz'da, ayaklanmanın önde gelen isimlerinden; Kruya Bektaşi Tekkesi Şeyhi Zeynel Baba, Tiranlı Abdi Bey ve Zeynel Ağa tarafından bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride önemli bir mücadele verdikleri belirtilmiş ve Arnavut halkından destek istenmiştir (Maden, 2013, s. 168). Bu noktada vurgulanmalıdır ki; bağımsızlık mücadelesinin en kritik evrelerinde Bektaşi tekkeleri, Bektaşi babalarının önderliğinde sadece dini bir kurum olarak değil, aynı zamanda Arnavut bağımsızlık hareketinin ideolojik, lojistik ve moral koordinasyonunu sağlayan temel birer merkez olarak işlev görmüşlerdir. Bektaşilerin bu süreçteki belirleyici rolleri, 1912'deki bağımsızlık ilanına giden yolda Arnavut ulusal hareketinin çok katmanlı yapısının bir parçası olmuştur.

8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne ya savaş ilan etmesiyle Birinci Balkan Savaşı başladı. Savaş süresince Osmanlılar, Arnavutlardan çok cephe mücadelesine odaklanırken, Balkan devletleri Avrupa'nın desteğiyle Arnavutluk'un büyük bölümünü işgal etti. Bu durum, Arnavutları bir ikileme karşı karşıya bıraktı: Ya işgali kabul edecekler ya da bağımsızlık için savaşacaklardı. Kosova ve Makedonya merkezli kurulan Anavatanın Kurtuluşu Gizli Teşkilatı aracılığıyla yapılan toplantılar sonucunda, 16 Kasım 1912'de Avrupalı devletlere gönderilen beyannamede, Arnavutların işgale karşı bağımsızlık mücadelesi verecekleri ilan edildi. Bu bağlamda, İsmail Kemal Bey'in önderliğinde Arnavutlar, bağımsızlık düşüncesiyle savaşa girdiler. Ardından ise Balkan Harbi devam ederken, 28 Kasım 1912'de Avlonya'da düzenlenen Arnavut Milli Kongresi'nde, 83 temsilcinin katılımıyla Arnavutluk bağımsızlığını ilan etti (Haykır & Aslan, 2022, s. 830-831).

Bektaşî tekkelerinin 1878-1912 yılları arasındaki işlevi, bu kurumların yalnızca birer ibadethane olmanın ötesine geçerek Arnavut bağımsızlık fikrinin lojistik, moral ve örgütsel koordinasyonuna katkı sağlayan merkezler hâline geldiğini göstermektedir. Özellikle Güney Arnavutluk'ta halk nezdinde sahip oldukları güçlü karşılık ve Arnavut aydınlarıyla kurdukları yakın ilişkiler sayesinde, Bektaşî tekkeleri ulusal fikirlerin yayılmasında etkili olmuştur.

Sonuç

Arnavutluk'taki İslamlaşma süreci, yalnızca bir din değiştirme hareketinden öte, bölgenin sosyal, kültürel ve siyasal yapısını yeniden şekillendiren çok katmanlı bir dönüşüm olmuştur. Bu dönüşüm içerisinde Bektaşilik, özellikle Güney Arnavutluk'taki kırsal topluluklarla kurduğu bağlar ve Tepedelenli Ali Paşa döneminde kazandığı siyasi güç sayesinde özgün bir konuma yerleşmiştir. 1826 yılında Bektaşiliğin yasaklanması, tarikatı merkezden kopararak daha otonom bir yapıya yöneltmiş; bu durum ise Bektaşiliğin yerel dinamiklerle bütünleşmesini ve Arnavut toplumundaki etkisini daha da güçlendirmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında Prizren Birliği ile somutlaşan ulusal hareketler sürecinde Bektaşî tekkeleri yalnızca dinî kurumlar olarak faaliyet göstermemiş; milliyetçi aydınlar ile halk arasında kültürel bir köprü kuran, ulusal bilincin yayılmasına katkı sağlayan, aynı zamanda örgütlenme, lojistik ve moral desteğin sağlandığı önemli merkezler hâline gelmiştir. Fraşeri ailesi başta olmak üzere birçok Arnavut milliyetçisinin Bektaşî çevreleriyle yakın ilişkiler içerisinde bulunması, tarikatın Arnavut ulusal hareketi üzerindeki etkisini daha görünür kılmıştır. Özellikle Prizren Birliği'nden 1912'de Arnavutluk'un bağımsızlığının ilanına kadar geçen süreçte Bektaşî babalarının ve tekkelerinin sağladığı ideolojik destek, lojistik imkânlar ve toplumsal meşruiyet, Arnavut ulusal hareketinin örgütlenmesini kolaylaştıran önemli unsurlar arasında yer almıştır. Bununla birlikte, Arnavut bağımsızlığının yalnızca Bektaşiliğin etkisiyle gerçekleştiğini ileri sürmek mümkün değildir. Bağımsızlık süreci; Balkanlar'daki ulusçuluk hareketleri, Avrupa büyük devletlerinin müdahaleleri ve Arnavut aydınlarının siyasi faaliyetleri gibi birçok iç ve dış dinamiğin birlikte şekillendirdiği çok boyutlu bir tarihsel gelişmenin sonucudur. Bununla birlikte, çalışma kapsamında değerlendirilen bulgular, Bektaşiliğin Arnavut ulusal kimliğinin şekillenmesi, ulusal bilincin toplumsal tabana yayılması ve bağımsızlık hareketinin örgütsel zemininin güçlenmesinde önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Bu yönüyle Bektaşilik, Arnavutluk'un bağımsızlığına giden süreçte belirleyici tek unsur olmamakla birlikte, sürecin önemli unsurlarından birisi olarak değerlendirilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Osman GÖRKEM: %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Osman GÖRKEM: 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Önerilen Atıf: Gorkem, Osman. (2026). Osmanlı Arnavutluk'unda Bektaşilik ve Arnavut Ulusal Hareketi. *Mediterranean Social Studies Journal*, 3(2), 12-25. <https://doi.org/10.64412/MediTerra.2026.280>

Kaynakça

- Akın, A. (2021). Osmanlı sonrası Balkan devletlerinde bazı İslami gelişmeler ve din eğitimi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (7), 204–205.
- Aslan, M. (2022). Balkan savaşlarına giden süreçte Balkanlar'daki Bektaşi nüfuzunun bölgeye etkileri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8(4), 1251–1267.
- Aslan, M. (2023). Bektaşiliğin yasaklı yılları: Mücadele yöntemleri ve alınan tedbirler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(3), 864–885.
- Bayartan, M. (2008). Osmanlı şehirlerinde vakıflar ve vakıf sisteminin şehre kattığı değerler. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10(1), 157–161.
- Bilmez, B., & Clayer, N. (2010). A prosopographic study on some “Albanian” deputies to the first Ottoman parliament. In C. Herzog & M. Sharif (Eds.), *The first Ottoman experiment in democracy* (ss. 152–178). Orient-Institut.
- Bozbora, N. (2013). *Osmanlı yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut ulusçuluğu'nun gelişimi*. Yedinci Gün Yayınları.
- Bulut, M. (2017). Waqf, economy and finance in the Ottoman civilization of the Balkans. *Adam Academy Journal of Social Sciences*, 7(2), 129–148.
- Clayer, N. (2002). The myth of Ali Pasha and the Bektashis: The construction of an “Albanian Bektashi national history”. In *Albanian identities: Myth and history* (ss. 127–133).
- Clayer, N. (2008). Behind the veil: The reform of Islam in inter-war Albania or the search for a “modern” and “European” Islam. In N. Clayer & E. Germain (Eds.), *Islam in inter-war Europe* (ss. 107–108). Hurst.
- Doja, A. (2006). A political history of Bektashism in Albania. *Totalitarian Movements and Political Religions*, 7(1), 94–95.
- Duka, F. (1991). XV-XVIII. yüzyıllarda Arnavut nüfusunun İslamlaşması sürecinin gidişatı üzerine gözlemler. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 2(2), 69–70.
- Durguti, A. (2025). Tarihsel süreçte Kosova'da Bektaşiliğin gelişimi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (115), 68–78.
- Efendi, E. (2005). *Üss-ü Zafer* (M. Arslan, Haz.). Kitapevi.
- Elsie, R. (2019). *The Albanian Bektashi: History and culture of a dervish order in the Balkans*. I.B. Tauris.
- Erman, A. (2021). Yunan kaynaklarına göre Tepedelenli Ali Paşa ve yönetimindeki Yunanlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 329–351.
- Fshazi, F. (2011). 2. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı algısı: Arnavutlarla Osmanlı'nın düşman olduğu “o an”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (38), 166–168.
- Gül, A. (2022). Bir efsanenin gücü: Yeniçeri-Bektaşilik münasebetinin tarihî gelişiminin incelenmesi. *Tarih Dergisi*, (77), 107–163.
- Hasa, M. (2010). *İskender Bey isyanı sırasında Arvanid sancağının siyasi ve sosyal durumu* (Yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Hasluck, F. W. (1928). *Bektaşilik tedkikleri* (R. Hulusi, Çev.).
- Hasluck, F. W. (1929). *Christianity and Islam under the Sultans*. Oxford University Press.
- Haykır, Y., & Aslan, M. (2022). Arnavut ayrılıkçı hareketleri ve bağımsızlık süreci. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 817–834.
- Jelavich, B. (1983). *History of the Balkans: Volume 1: Eighteenth and nineteenth centuries*. Cambridge University Press.
- Jılta, E. (2019). Kosova'da Osmanlı/Türk imajı: Tarih ders kitapları örneği. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 6(2), 1–37.
- Kaceli, I. (2022). Arnavutluk ulusal kulüpleri ve Elbasan kongresi. *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 72–79.
- Kerimoğlu, H. T. (2023). II. Abdülhamit döneminde yasaklanan haritalar. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 539.

- Kulla, F. (2015). Arnavutluk'ta ahilik kültürü ve toplum hayatındaki yeri. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (68), 67-70.
- Kuzucu, K. (2012). Layihalar ışığında bağımsızlık sürecinde Arnavutluk'un sosyal ve siyasal durumu (1860-1908). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(2), 309-332.
- Maden, F. (2011). Arnavutluk'un bağımsızlık süreci (1877-1913). *Avrasya Etüdleri*, 38(1), 157.
- Maden, F. (2013). Arnavutluk'ta Bektaşilik ve Arnavutluk'un bağımsızlığına giden süreçte Bektaşiler. *Avrasya Etüdleri*, 44(2), 144-162.
- Mezani, R. (2003). *İttihat ve Terakki, Arnavutlar ve Arnavutluk* (Yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi.
- Ocaktan, S. (2024, 30 Aralık). Kuruluşundan Yeniçeriliğin kaldırılmasına kadar Osmanlı-Bektaşilik ilişkileri. *Ahmet Yesevi Dergisi*.
- Öngören, R. (t.y.). *Balkanlarda İslam: Gönül fethinden zihniyet temsiline inceleme* (Cilt 3).
- Pahumi, N. (2007). *The consolidation of Albanian nationalism: The League of Prizren 1878-1881* (Doktora tezi). University of Michigan.
- Palmer, W. (1997). *Yanya sultanı* (M. Belge, Çev.).
- Pamuk, B. (2007). Osmanlı döneminde Arnavutluk. In *Balkanlar el kitabı* (Cilt 1, ss. 341-350). Karam Vadi Yayınları.
- Salihu, A. J. (t.y.). The Albanian Prizren League factor and beyond: Distinct developments exposed by the Western sources. *ILIRIA International Review*, 2, 303-323.
- Shaw, S. J., & Shaw, E. K. (1977). *History of the Ottoman Empire and modern Turkey* (Cilt 2). Cambridge University Press.
- Skendi, S. (1967). *The Albanian national awakening, 1878-1912*. Princeton University Press.
- Smakaj, G. (2022). Sultan II. Abdülhamit Devrinde Arnavut Milliyetçiliği Meselesi (1878-1908). *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 12, 113-126.
- Sönmez, B. İ. (2007). *II. Meşrutiyette Arnavut muhalefeti*. Yapı Kredi Yayınları.
- Sait Olgun, "Bayram Fehmi Bey / Bajo Topulli (1867-1930): Öğretmenlikten Çeteciliğe, Çetecilikten Kaymakamlığa Bir Arnavut Milliyetçisinin Sıra Dışı Hayat Öyküsü", *History Studies* 10 (2018), s. 125-145.
- Tan, S., & Çakılcı, D. (2014). Balkan savaşları öncesinde Balkan devletlerinin askeri durumuna ilişkin iki Osmanlıca kaynak. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(16), 354-381.
- Uzun, A. (2001). Tepedelenli Ali Paşa ve mal varlığı. *Belleten*, 65(244), 1035-1078.
- Zeyrek, S. (2012). II. Meşrutiyet'te demokratik muhalefetin sonu: Arnavut isyanları ve sonuçları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(33), 299-336.